

А. О. Непокучицький, аспірант,
КНЕУ імені Вадима Гетьмана

ЩОДО ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ І РИНКУ ПРАЦІ

АНОТАЦІЯ. У статті проаналізовано стан розвитку професійно-технічної освіти і ринку праці за роки незалежності України, виявлено вузькі місця підготовки висококваліфікованих робітників для галузей економіки, запропоновано шляхи для задоволення потреб особистості, підприємства, суспільства та держави в освітніх послугах з підготовки робітничих кадрів для потреб ринку праці.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Трудовий потенціал, професійно-технічна освіта, кваліфікація кадрів, імідж робітничої професії, ринок праці, освіта.

В умовах демографічної кризи, коли нарощування трудового потенціалу країни за рахунок збільшення працездатної частини населення стає неможливим, особлива увага переноситься на фактори інтенсивного характеру, а саме, професійно-кваліфікаційного складу наявного населення.

Нині, загальна чисельність економічно активного населення в країні залишається практично незмінною і становить **22,5** млн осіб. Однак, високий і постійно зростаючий ступінь старіння робочої сили (*в середньому в Україні кожна шоста економічно активна особа — старша 50 років, а кожна чотирнадцята — старша працездатного віку*) створює певні перешкоди для нормалізації процесів відтворення робочої сили, зокрема для відповідної перекваліфікації працівників галузей економіки та запровадження новітніх технологій. Щодо перспективи, то за експертними оцінками, в Україні чисельність населення буде скорочуватися все більшими темпами і до 2050 року вона складе 35,0 млн осіб.

За розрахунками фахівців Міністерства освіти України, вже в найближчій перспективі — у 2015 році потреба промисловості у кваліфікованій робочій силі в більшості регіонів України задовольниться лише до 40 відсотків. Немає визначеності в об'ємах підготовки кадрів для сільського господарства.

В той же час, вже сьогодні економіка України дедалі більше потребує робочої сили, яка здатна швидко адаптуватись до змін на ринку праці та вимог роботодавців. Такі кадри передусім мають готуватися в системі професійно-технічної освіти, яка по-

кликана у відповідності до основних своїх завдань формувати і відтворювати трудовий потенціал у різних галузях економіки.

Незважаючи на реформування, що відбулися за роки незалежності України, професійно-технічна освіта на сьогодні залишається потужною системою підготовки робітничих кадрів, яка включає в себе 1023 освітніх закладів, в яких навчається понад 496 тис. осіб. З них 930 професійно-технічних навчальних закладів підпорядковані Міністерству освіти і науки України. Серед них 170 вищих професійних училищ, 24 центри професійно-технічної освіти, 497 професійних ліцеїв та 239 професійно-технічних училищ. Крім того, працюють понад 1500 навчальних закладів першого атестаційного рівня недержавної форми власності.

Навчально-виробничий процес професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) забезпечує 49 тис. педагогічних працівників, у т. ч. 24 тис. майстрів виробничого навчання та 18 тис. викладачів. У той же час укомплектованість ПТНЗ майстрами виробничого навчання фактично становить 85 %, викладачами — 90 %. З них 17,4 % — пенсійного віку. Найнижчий рівень забезпечення кадрами у м. Києві (67,8 %), Черкаській, Запорізькій, Луганській областях — (77 %).

Кількість підготовлених кваліфікованих робітників у 2005 та 2006 роках складала 286—290 тис. осіб.

Проте, діюча система підготовки робітничих кадрів в Україні не відповідає потребам галузей економіки у робочій силі. Вибіркове обстеження дає підстави стверджувати, що потреби, наприклад, промисловості у кваліфікованих робітниках у більшості регіонів України задовольняються лише на третину. Підприємства машинобудування потребують робітників з професій металообробки 5-го — 6-го розрядів, а не 3-го, які у масовому порядку готуються у професійно-технічних училищах. Забезпечити такий рівень підготовки можуть лише вищі професійні училища та центри професійно-технічної освіти.

У той же час, контингент учнів професійних навчальних закладів, починаючи з 1992 року, скоротився з 647 тис. до 450 тисяч, а на обліку в Державній службі зайнятості їх перебуває біля 30,4 тис., половина з яких проживають у сільській місцевості. Втрати державних коштів через невлаштованість таких випускників щорічно становлять понад 212 млн гривень. Ці факти свідчать про відсутність системного підходу до підготовки робітничих кадрів у країні.

На якість підготовки робітничих кадрів негативно впливає й наявна нині розбалансованість між попитом на них та пропозицією.

Досі рівень професійно-технічної освіти відстає від вимог, які висуває постіндустріальне суспільство. Опитування, проведені серед роботодавців показали, що частково задоволені якістю підготовки лише 40 % з них.

Відповідно до чинного законодавства державне замовлення на підготовку робітничих кадрів формується Міністерством економіки України разом з Міністерством праці та соціальної політики України і Міністерством освіти і науки України, іншими державними замовниками, виходячи з реальних потреб держави у робітниках певних професій з урахуванням регіональних ринків праці. Але механізму, який би регулював відносини між партнерами — замовниками та виконавцями в ринкових умовах, у нашій державі немає.

В Україні до цього часу не розроблено науково обґрунтованого прогнозу розвитку ринку праці з урахуванням тенденцій розвитку економіки. Звідси перекося у формуванні трудових ресурсів держави, їх професійній підготовці.

Тому, потужні професійно-технічні навчальні заклади промислового та сільськогосподарського напрямку, щоб вижити, вимушені були перепрофілюватися на підготовку робітничих кадрів за малозатратними професіями та професіями, що користуються попитом у населення та характеризуються самозайнятістю.

За даними Державної служби зайнятості у професійно-технічних навчальних закладах зараз готують у 3,5 рази менше кадрів з розрахунку на 10 тисяч населення, ніж у вищих навчальних закладах, тоді як ринок праці на 80 відсотків зацікавлений у робітничих професіях і менш ніж на 20 відсотків — у фахівцях з дипломами ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Не має підтримки престижність робітничих професій. Київський міський центр зайнятості в 2006 році провів анкетування учнів 11 класів (12,4 тис. учнів із 234 загальноосвітніх шкіл) з метою визначення попиту молоді щодо освоєння робітничих професій. Результати анкетування засвідчили, що до вищих навчальних закладів бажають вступити 90,4 % випускників, а до ПТНЗ лише 6,6 %.

У 2006 році на перший курс за державним замовленням до навчальних закладів профтехосвіти в Україні прийнято понад **200 тисяч** випускників шкіл. Молодь сьогодні намагається обрати те, що дасть їй гарантоване робоче місце, гідні умови праці і високу заробітну плату.

За методологією Міжнародної Організації праці рівень безробіття в Україні становить близько 7 відсотків. При цьому в країні щомісяця налічується понад 200 тис. вакансій. Однак лише 5 % із них пропонувалися із заробітною платою понад 1000 грн (160 єв-

ро), а майже 60 % — із заробітною платою менше 500 грн (80 євро). Особливо це стосується сільського господарства.

За підсумками 2006 року в 20 із 27 регіонів країни середня заробітна плата була нижчою за 1000 грн, а в шести — Вінницькій, Волинській, Житомирській, Тернопільській, Хмельницькій і Чернігівській областях — нижче 800 гривень. У підсумку, більшість таких вакансій так і залишаються незаповненими.

Економіка країни не може успішно розвиватись, якщо її конкурентоспроможність базується на дешевих товарах, у тому числі на дешевій робочій силі. Це спонукає молодь шукати кращої долі за кордоном. За експертними даними, йдеться про 3—5 млн громадян України, які нині перебувають за кордоном. Переважно це особи віком від 20 до 45 років (понад 60 % із середньою спеціальною освітою, з них 92 % виїхало нелегально).

А оскільки виїжджають переважно молоді, освічені, активні люди, їхнє неповернення завдає великої шкоди і демографічному, і освітньому, і трудовому потенціалу України. Перший всеукраїнський перепис населення 2001 року, який виявив збільшення обсягів підготовки спеціалістів із вищою та середньо-спеціальною освітою майже в півтора рази, вперше за повоєнні роки зафіксував зниження їхньої питомої ваги в складі населення віком від 25 до 34 років. Отже, нехтування політикою оплати праці призводить до того, що багатомільйонні бюджетні витрати на освіту реально спрямовуються на підтримку економік інших країн.

На сьогодні в державі відсутні заходи щодо формування позитивного іміджу робітничої професії. Навчатись у професійно-технічному закладі або працювати робітником не престижно. Тому необхідно ще у школі впроваджувати професійну орієнтацію, починати готувати учнів до праці, проявляти економічну активність.

Потребує оновлення матеріально-технічна база професійно-технічних навчальних закладів. Існуючий в училищах верстатний парк становить майже 19 тисяч одиниць металообробних верстатів, 65 % яких експлуатується понад 20 років, і лише 3,6 % експлуатується до 10 років. Припинилось будівництво об'єктів профтехосвіти. Створити ж по-новому таку потужну високо затратну матеріально-технічну базу в нинішніх умовах навчальному закладу самотійно, без допомоги інвесторів та роботодавців, неможливо. Тільки один металорізальний верстат, трактор чи комбайн коштує сотні тисяч гривень.

Не відпрацьовано системного підходу до відтворення трудового потенціалу, що дозволило б у майбутньому відродити професійні якості кваліфікованого робітника.

Майже не використовується матеріально-технічна база роботодавців за так званою дуальною системою підготовки, коли теоретичний курс проводиться у навчальному закладі, а практичний — на виробництві з використанням бази і потужностей підприємства.

Усі ці проблеми посилюються ще й тим, що фінансування навчальних закладів профтехосвіти, їх госпрозрахункові можливості здійснюється не в повному обсязі. В результаті не розвивається навчально-матеріальна база, не придбається устаткування, техніка, матеріали, не виділяються кошти на навчальне книговидання, ремонт та реконструкцію навчальних закладів тощо.

Для задоволення потреб особистості, суспільства і держави в освітніх послугах з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації різних категорій населення з урахуванням вимог ринку праці, забезпечення якісної і безоплатної первинної професійно-технічної освіти, соціального захисту учнівської молоді потрібно:

- затвердити цільову комплексну Державну програму розвитку професійно-технічної освіти України на найближчі 5 років з визначенням джерел і обсягів фінансування як з державного, так і з місцевих бюджетів усіх рівнів, залученням фінансових та матеріальних ресурсів замовників робітничих кадрів;

- розробити і затвердити проекти нормативно-правових актів з фінансової підтримки навчальних закладів, які здійснюють підготовку робітничих кадрів.

- внести зміни у чинні закони України і визначити додаткові пільги для роботодавців, які надають допомогу ПТНЗ в оновленні і зміцненні навчально-матеріальної бази, створюють на підприємствах навчально-виробничі ділянки, полігони, навчальні майстерні для відпрацювання всіх тем програми при навчанні учнів на підприємствах;

- завершити розробку, апробацію і впровадження Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій, яка б співвідносилась з Європейською та відповідала вимогам ринку праці;

- розробити нові підходи щодо механізму формування та розміщення державного замовлення на підготовку кадрів;

- створити дієву систему професійної орієнтації молоді на професії, у яких є потреби на ринку праці;

- постійно проводити моніторинг працевлаштування випускників;

- розробити спеціальну програму «Кадри», в якій урахувати питання підбору, підготовки і закріплення педагогічних працівників ПТНЗ на робочих місцях, стажування на виробництві, за-

безпечення пільговим житлом, істотно збільшити заробітну плату, індексувати її згідно з чинним законодавством до рівня середньої у промисловості;

— виділити кошти на оновлення навчально-матеріальної бази ПТНЗ, забезпечення зразками нової техніки, устаткування, інструментом та інше;

— розробити та впровадити правові та економічні механізми стимулювання роботодавців і інвесторів до участі у розвитку закладів профтехосвіти та відновленні трудових ресурсів держави.

— залучити підприємців-роботодавців до розробки стандартів професій та визначення змісту навчання.

Література

1. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Підручник. — К.: Знання, 2004. — 535 с.

2. Шаульська Л. В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України: Монографія / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. — Донецьк, 2005. — 502 с.

3. Актуальні питання підготовки робітничих кадрів для промисловості: Матеріали і документи Всеукраїнського семінару-наради (м. Донецьк, 22—23 листопада 2006 року). — К.: МОН України, 2007. — 140 с.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2007

УДК 331.522.4:316.42:311.21

О. Ф. Новікова, д-р екон. наук, проф.,
ІЕП НАН України

НЕБЕЗПЕКИ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ НЕЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

АНОТАЦІЯ. Визначено потребу удосконалення процесу формування державних та регіональних стратегій розвитку з цільовою орієнтацією на розвиток людського потенціалу. Обґрунтовано недоліки державної регіональної політики щодо встановлення пріоритетів розвитку областей, які не враховують міжрегіональну диференціацію людського розвитку. Надано пропозиції з забезпечення розв'язання проблем збереження людського потенціалу при впровадженні законодавства України з стимулювання розвитку регіонів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Регіональний людський розвиток, децентралізація, диференціація розвитку регіонів, регіональна стратегія розвитку, угоди, депресивні території, регіональне управління.